

VÁLTOZO VALÓSÁGUNK

Életmód és művelődés Nógrád megyében

Az életmód iránt nagy az érdeklődés: a tudományos kutatók mellett a politikai, az ideológiai élet területének irányítói is egyre gyakrabban és tudatosabban foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Fontos számunkra, hogy az emberek hogyan tudnak élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a társadalmi, gazdasági változások, a kulturális viszonyok átalakulása megteremtett. Politikai jelentőségű kérdés az életmód szocialista vonásainak erősítése. Emberibb életet akarunk teremteni mindenki számára, mert csak a szocialista magatartás, erkölcs és életmód terjedése biztosíthat valódi szabadságot az embernek, ad lehetőséget az emberi értékek és képességek, a személyiség sokoldalú fejlesztésére.

Pártunk programnyilatkozatában meghatározta társadalmi fejlődésünk 15–20 évre szóló célkitűzéseit. E nemzeti programban a társadalom tagjai megtalálják életcéljaikat, törekvéseiket, s tennivalóikat is, hiszen körülményeiket, életmódjukat nem kézen kapják, hanem maguk alakítják. Amikor a szocialista életmód tudatosabb alakítására gondolunk, akkor elsőrendű feladatként tartjuk számon, hogy az általános célok mellett megmutassuk a kisebb közösségek, egyének céljait, e célok teljesítésének lehetőségeit is.

Munkánkban abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a fejlett szocialista társadalom nemcsak több terméket, iparcikket, kenyeret, könyvet jelent, hanem jobbat, értékesebbet is —, s főként azt, hogy jobban tudjunk élni ezekkel a lehetőségekkel. Ebben egyre nagyobb szerepet kapnak a szubjektív tényezők: a termelő és a fogyasztó ember gondolkodása, magatartása, életvitele. Úgy látjuk, a politikai munka fontos kérdése, hogy harmonikussá tegyük a termelő és fogyasztó embert, összhangot teremtsünk a magán- és a közélet között.

A párt XI. kongresszusán, majd az azóta eltelt időben sok közéleti, politikai fórumon esett szó az életmód átalakításáról. A különböző eszmecserékben világossá vált, hogy ez a program társadalmi rendszerünk lényegéből fakadó lehetőség és követelmény. A szocialista fejlődés eredménye, amelynek révén a nagyobb gazdaság az értelmes emberi életet, az önmagát megvalósító embert szolgálja. Az alkotó, a tudatosan cselekvő, közösségi ember képességeit hozza felszínre, hasznosítja a társadalom érdekében.

A korábbi eszmecserékben fokozatosan tisztázódott, hogy ezzel a programmal nem merőben új feladatot vállaltunk. A szocialista életmód fejlesztésének objektív feltételei (s részben elemei is) eddigi fejlődésünk során már kialakultak és hatnak. Másrészt élnek ma az emberek, mint harminc évvel ezelőtt. Rangja, becsülete van a munkának; az emberek biztonságérzete, a társadalmi igazságosság iránti igény, a felelős közéleti magatartásra törekvés kifejeződik értékrendjükben, gondolkodásukban, mindennapi munkájukban. Számottevően gazdagodtak az egyes emberek és a közösségek kölcsönös jogai és kötelességei. Ezeket a folyamatokat segítette, segíti a műveltség állandó gyarapodása, a művelődés társadalmi rangjának növekedése. A társadalmi viszonyokban, az életkörülményekben, az emberek gondolkodásában végbement változások nyomán belső szükségletté vált a szocialista vonások további erősítése.

II.

A megyében végbemenő változások lényegében megegyeznek az országos tapasztalatokkal; a mi munkánk abban tér el az országos mérétekből folyó társadalomépítő tevékenységtől, hogy bonyolultabb körülmények, esetenként előnytelenebb feltételek között kell azt végeznünk. A századforduló, különösen a két világháború közötti időszak súlyos örökséget hagyott ránk.

Egyoldalú volt az iparszerkezet, az emberek igen nehéz fizikai munkával keresték meg a mindennapi kenyerüket. Az idelátogatók gyakran dicsérik a változatos nógrádi tájat; a hangulatos, dombos vidéken azonban nehezebben termett az élet, a kenyér. Évtizedekre szóló feladatot adott az egészségtelen bányászlakások, a rossz lakásviszonyok felszámolása, alacsony volt az iskolázottság: a felszabadulás előtt a felnőtt lakosság 8,6 százalékának nem volt módja iskolába járni. A korszerűtlen termelési berendezések, az alacsony termelési kultúra, az igényesebb, kulturáltabb életfeltételek hiánya miatt még a kedvezőbb időszakokban is jobban meg kellett dolgozni eredményeinkért.

A felszabadulás hozott döntő változást a megye társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális életében. Az újjáépítés utáni években is hosszabb ideig a hagyományos ipari központokban — a salgótarjáni medencében — a már meglevő ágazatokban növekedett az ipari termelés — a technika, a technológia, azonban sajnos, a régi maradt. A nehéz fizikai munka dominált, s még másfél évtizeddel ezelőtt is csak 142 gépi munkahely jutott ezer ipari foglalkoztatottra.

Az utóbbi évtizedeket a dinamikus átalakulás időszakaként tartjuk számon. Ebben az időszakban korszerűsödött a szocialista ipar szerkezete, jelentősen bővültek meglevő üzemeink és több új gyárban indult meg a termelés. A szénbányászat, a kohászat, az üvegipar mellett gyorsan fejlődő iparágak honosodtak meg: a híradástechnika, vegyipari, kábelgyártás, könnyű- és élelmiszeripar. Nemcsak a létbiztonságot adó foglalkoztatottság módosult, de gyors fejlődésünk a termelési kultúra növekedését is eredményezte. Az ipar területi elhelyezkedése is arányosabb lett.

Ez az átalakulás, melynek eredménye a termelés növekedése, hatékonyságának javulása, természetesen hosszú folyamat. Korszerűbbek, jobbak lettek termékeink, fejlődtek az itt élő emberek élet- és munkakörülményei. A következő évtizedekben továbbhi nagyarányú korszerűsítést, bővítést tervezünk régi üzemeinkben, valamennyi gyárban fejlesztjük a termelési technikát, az alkalmazott technológiát. Az iparé mellett növekedett a mezőgazdaság termelése is: a szocialista nagyüzemi keretek — állami gazdaságok, termelőszövetkezetek —, az új gépek, vegyszerek, a korszerű termelési rendszerek nagyszerű lehetőségeket biztosítanak. Így kedvezőtlen adottságaink között is ugrásszerűen nőttek a termésátlagok, alapvetően megváltozott a mezőgazdasági munka jellege, a szövetkezeti parasztság élete.

A nagy társadalmi, gazdasági átalakulások fokozottabb figyelmet, tudatosságot igényeltek és igényelnek. A legnehezebb szervező, beruházó munkánk közepette sem feledkezhetünk meg az itt élő emberekről, gondjaikról. A jövedelmek, a lakásviszonyok javítása, a gyermekintézmények bővítése, a kulturális, a szociális-egészségügyi ellátás fejlesztése, a kereskedelem, a szolgáltatások javítása állandóan napirenden levő feladat.

Igen szembevető a megye településeinek, s különösen két városának fejlődése. A régi Salgótarjánról hadd idézzek fel egy negyven évvel ezelőtti írott polgári szociográfiából: „A bányászlakás, amelyben tízen laknak, szomorú bútorokkal, repedezett szekrényekkel van berendezve. Három székük van tízüknek. Egy öregasszony, bányász fia, ennek felesége és hét gyerekük él itt. Az öregasszony 14 gyermeket szült. Ebből 12 halt meg, legtöbbje fiatal korban. A férfi készségesen mutatja, melyik gyerek hol alszik a padlóra leterített pokrócokon. A szülők ágyában kettőjükön kívül még egy ötéves kislány és egy hatéves kisfiú alszik, a nagymama ágyában egy hatéves unoka a hetvenéves öregasszonnyal együtt, s a szobában éjszaka több a gyerek, mint a levegő... Salgótarján ugyan ipari város, civilizált és modern, de vízvezeték nem minden városrésznek van, s vannak telepek, amelyeket úgy építettek, mintha építőtűk a bacilusok otthonául, az emberek börtönéül alkotta volna. Onnan tör a város ellen a járvány, a düh, a panasz”.

A Szabó Zoltán által leírt „cifra nyomorúság” már a múlté, a megye, a város dolgozóinak élete azóta alapvetően megváltozott. A mai Salgótarján a felszabadulás utáni dinamikus fejlődés eredménye. Átfogó terv megvalósítása nyomán bontakozott ki a szocialista munkásváros új arca, korszerű városközpontja. A lakások kétharmada a háború után épült, a változások mértékét hiven jelzi, hogy míg a felszabadulás előtt száz lakásban, átlagosan 125 család lakott, ma 102 családnak jut ugyanennyi lakás. Az új otthonok nagyobbak, egészségesebbek, nagy részük összkomfortos. A lakások mellett új üzletsorok, kulturális intézmények épültek, 10 éve működik a 600 ágyas megyei kórház és egy éve az új rendelőintézet, sportcsarnok stb. A tárgyi feltételek javítása mellett nem feledkeztünk meg a szükséges tartalmi változásokról sem. Az egyetemes emberi, s a szocialista kultúra értékei iránt fogékony, az alkotást tisztelő légkör bontakozott ki; élénk a képzőművészeti élet, a rendszeres színházi program, a bővülő szórakozási lehetőségek is hozzátartoznak a város alakuló szellemi arculatához. Hasonlóan gyarapodik másik városunk, Balassagyarmat is.

A munkáslakta települések kolóniáiból évente ezrek költöznek új otthonba. A régen ugyancsak szegényes mezőgazdasági körzetekben gyorsan gyarapodott a lakosság. A nagyüzemi mezőgazdaság nagyszerű lehetőségeket teremtett. Növekedett a korszerűen, szépen, izléseken felszerelt új otthonok száma. Ez természetesen nemcsak lakáscserét jelentett. Először a rádió, a háztartási gépek, a hűtőszekrény, a televízió lett a falusi otthonok természetes tartozéka, ma a motorizáció gyors növekedésének korszakát éljük. Megváltozott a falu képe: a közművesítés, a javuló egészségügyi és kulturális ellátás, a nagyobb áruválaszték jobb életfeltételeket teremtett.

III.

Ebben az átalakuló világunkban fontos szerepet kapott a művelődés. A lenini kulturális forradalom feladatainak megoldása megyénkben hosszabb ideig azt jelentette, hogy a művelődés alapvető feltételei mindenki számára biztosítva legyenek. A felszabadulást követő években tömegek pótolták iskolázottsági hiányaikat, ismerkedtek meg a kultúra igazi, embert gazdagító értékeivel. A műveltségi színvonal gyors növekedését, s egyben hátrányaink mértékét jelzi az iskolázottság alakulása: míg 1949-ben felnőtt lakosságunknak csak 13, ma 52 százaléka rendelkezik általános iskolai végzettséggel. Az érettségizettek aránya 28 évvel ezelőtt mindössze 2,7 százalék volt, ma eléri a 13,1 százalékot, s ugyanebben az időszakban négyszeresére emelkedett a felsőfokú végzettségűek aránya.

Ennek a fejlődésnek a hatása újabb kulturális igények jelentkezésében is nyomon követhető. Az elmúlt tíz évben a szellemi és munkásfoglalkozású családok kulturális kiadásai két és félszeresére emelkedtek. Négy év alatt duplájára növekedett a megyében működő könyvesboltok forgalma: minden negyedik nógrádi lakos rendszeresen olvasó könyvtári tag. Évente ezer lakos közül háromszázan jutnak el színházba, országosan is kiemelkedő a tárlatlátogatók aránya, ezer lakos közül 263-nak van rádiója, 248-an rendelkeznek televízióval, s ma már nem számít luxuscikknek a magnetofon, a lemezjátszó. Az élénkülő szellemi élet, a bővülő alkotó kapacitás jele, hogy a közelmúltban több jó színvonalú kiadványt jelentettünk meg, egyre gyakrabban adunk otthont országos jellegű tudományos tanácskozásoknak. Elkészült a megye történetét feldolgozó négykötetes tudományos igényű monográfia, gyarapodott a helytörténeti munkák száma. Megyénkben két folyóirat jelenik meg: két évtizedes múltra tekint vissza a Palócföld, mely társadalompolitikai, kulturális, művészeti jellegű, s nyolcadik évfolyamába lépett elméleti folyóiratunk, a Nógrádi Szemle, mely elsősorban a gyakorlati politikai munkához nyújt segítséget. Ezek a kiadványok jól egészítik ki az országos fórumokat, s megfelelő publikációs alkalmat is jelentenek (többek között a megyében élő értelmiség számára).

Napjainkban a megye és a városok, községek vezető testületeiben tovább erősödött, tudatosodott a művelődés és a műveltség fejlesztésének szándéka. Türekvéseink között a hátrányok leküzdése mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a jövőt

alakító, holnapot formáló tervek, kezdeményezések. Átfogó programok születtek a közoktatás, a közművelődés, a tudományos munka fejlesztésére; napirenden van a közönségnevelés és a művészeti alkotómunka lehetőségeinek további javítása is. Jól tudjuk: a kultúra létezik, fejlődik ott is, ahol nincs szocializmus. De azt is érzékeljük: a szocializmus a kultúra — a tömegek kultúrája — nélkül elképzelhetetlen.

Általánossá tettük az általános iskolát. Most azon munkálkodunk, hogy az iskolák között meglevő színvonalkülönbséget csökkentjük, hogy a falusi gyerekek ne legyenek hátrányosabb helyzetben a városiaknál, hogy minden család gyermekeinek azonos lehetőségeket biztosítsunk az alapok megszerzéséhez. Ez utóbbi nem kis munkát jelent: a kisebb településeken kevés a jól képzett pedagógus, több a gyengén felszerelt, korszerűtlen iskola.

A megyében az általános iskolát elvégezve a fiatalok 75—80 százaléka tanul tovább. Növekedett a felsőfokú iskolákba való felvétel aránya. Fokozatosan sikerül érvényt szerezni a permanens művelődés követelményeinek. Sokan rendszeresen tanulnak a munka mellett. A társadalom sokféle kedvezményrel, erkölcsi és anyagi ösztönzővel támogatja törekvéseiket. Ezt mutatja, hogy például a felnőttoktatás mai legnépszerűbb formái közé tartozik a szakmunkások szakközépiskolája. Figyelemre méltó azonban, hogy a korábbi évekhez képest változott a művelődés indítéka: nőtt a különböző közösségek — brigádok, család, baráti kör — ösztönző ereje.

A kulturális munka jellegének változását mutatja a közművelődés számos új vonása is. Alighanem a legfontosabb ezek közül, hogy nem csupán a műveltség gyarapítását vallja céljának, hanem olyan társadalmi légkört kialakítását, amelyben az értelmes emberi élet igényeinek kielégítésén van a hangsúly. A szocialista művelődés ma a közösségért végzett munka rangjának növekedését szolgálja. A fogyasztási javak megszerzésében és használatában az ésszerű mérték, a tényleges szükségletek érvényesülését segíti. Ezért a közművelődés ideológiai, politikai tevékenység, a szocialista tudatformálás fontos eszköze, s mint ilyen, nélkülözhetetlen szerepet játszik a szocialista demokrácia, s a termelési kultúra fejlődésében is. Ezért is nő a művelődés iránti belső igény, fokozódik a lakosság kulturális érdeklődése. Elsősorban természetesen az iránt a kultúra iránt, amely a mindennapos élettevékenységet, a munkát, a közéleti tevékenységet, az emberi kapcsolatok átalakítását szolgálja.

Mindez többféle változást is jelent a gyakorlatban: gazdagodik a termelési, műszaki ismeretek révén a műveltség köre, a kulturális intézmények mellett nagyobb szerepet kapnak a munkahelyi mozgalmak, a családok, az ismeretterjesztés, a könyvtár-sítás, a kiállítási program utat talált a munkahelyekhez.

Ugyanakkor élénkülnek korábbi kulturális mozgalmaink: sikere van az Olvasó Népért mozgalomnak, gazdagabb a honismereti körök tevékenysége. Növekedik a tartalmas programmal működő klubok száma. Népszerű a falun élők sajátos hagyomány-ápoló mozgalma is. A népdalkörökben a legkülönbözőbb foglalkozású és korú emberek szórakoznak, művelődnek együtt. Ezek a körök a közösségi szemlélet alakításában is fontos szerepet vállalnak, de a valódi értékek feltárásában, megőrzésében és a szocialista kultúra formálásában is lényeges tényezők.

Úgy látjuk, terveinkben fokozottabban számolhatunk azzal, hogy a családok, kisebb közösségek tevékenységében, kiadásai-ban nagyobb helyet kap a művelődés, a munka és művelődés erőteljesebb kölcsönhatása bontakozik ki.

A fejlett szocialista társadalom építésében tovább növekszik az értelmiség társadalmi szerepe, gazdagabb, tágabb körű lesz az értelmiségi hivatás. Főként a kommunista értelmiség vállal ma szerepet — a termelési, egészségügyi kultúra, az állampolgári ismeretek terjesztésében. A Tudományos Ismeretterjesztő Társaság, a Műszaki- és Természettudományos Egyesületek Szövetsége gazdag programja, növekvő bázisa mutatja, hogy e szervezetek értékteremtő és értékközvetítő munkájában sok szakember talál hivatásának megfelelő közéleti, cselekvési lehetőséget. Bővül az értelmiségi tevékenység hatása a személyes példamutatás, a kulturális igények felkeltése révén is.

A közművelődés megújuló gyakorlata egyre szélesebb társadalmi bázisra épülhet. Az egy évvel ezelőtti országgyűlési vitában elfogadott közművelődési törvény egy újfajta állampolgári magatartás jegyeit körvonalazta akkor, amikor a művelődést nemcsak jogként, hanem az állampolgárok erkölcsi kötelezettségeként is értelmezték. Így a közösség és az egyén érdeke találkozik, a művelődés a közösséghez való tartozás új formája lesz.

Az életmód szocialista vonásainak fejlesztése számunkra lényegében egyet jelent a munkásság, az annak legöntudatosabb rétegei által képviselt értékek, jellemző vonások általánossá tételével. Munkánkban természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül más társadalmi rétegek — elsősorban a falun élők, a fiatalok, a nők — kulturális igényeit, törekvéseit sem.

A megye életében végbement változások révén tovább nőtt a munkásság társadalmi súlya, politikai, gazdasági szerepe. E folyamatok kibontakozásában fontos a megye gazdag, értékes

munkásmozgalmi hagyományainak hatása is. A legöntudatosabb, legszervezettebb munkások a politikai helytállás, az osztály-szemlélet, a hazafiság, az internacionalizmus számos szép példáját adták a két világháború között, a felszabadító harcokban, a szocializmus építésében. Salgótarjánban értékes munkáskulturális hagyományként tartjuk számon az olvasóegyleteket, a munkásszínjátzó- és dalköröket, kórusokat, zenekarokat.

1971-ben az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének irányításával a salgótarjáni munkások körében széles körű művelődés-szociológiai vizsgálatot végeztünk. Ez alkalmat adott szélesebb társadalmi összefüggések feltárására is. Az akkori vizsgálat ma is aktuális, egyik legfontosabb tanulsága, hogy a munkásságon belül a nagyüzemi munkásság a meghatározó. Különösen fontos, hogy a nagyüzemi munkások legjobbjai körében — a szocialista brigádok tagjai, a szakmunkások, az érettségizettek között — alakultak ki a munkában, a közéletben, a művelődésben az előremutató, értékes vonások.

Az elmúlt években nőtt a szocialista módon végzett munka rangja. Ismét fellendült az újitómozgalom, értékes kezdeményezésnek bizonyult a Dolgozz Hibátlanul-mozgalom, a munka önértékelése. Jelentős politikai energiákat hoztak mozgásba a munkaverseny-mozgalmak. A végzett munka mennyisége mellett egyre nagyobb szerepet kap annak minősége is. A termelőberendezések korszerűsítése nemcsak fegyelmezett és több, hanem jobb munkát is igényel. Mindez egyre nagyobb hangsúlyt ad a szakmai művelődésnek. A munkások 37—38 százaléka szakmunkás, de még tovább nő a jól képzett szakemberek iránti igény.

A nagyüzemekben a középtávú, az éves gazdasági és művelődési tervekben fontos helyet kap a munkástovábbképzés. Egy-egy nagyobb vállalatnál évente 2—3000 dolgozó vesz részt ismeretbővítő, megújító vagy specializáló képzésben. Legnagyobb ösztönzést ehhez a nagyarányú rekonstrukciók, a termékszerkezet változásai adják. A jövőben arra törekszünk, hogy a dolgozók jobban ismerjék az egész gyártási folyamatot, növekedjen termelési készségük, a specializálódásból adódó monotonia feloldására nagyobb legyen a lehetőség.

Fokozatosan fejlődik a szocialista demokratizmus, ebben a munkahelyi, az üzemi demokrácia bővítésének kulcsszerepe van. Rendkívül értékesnek tartjuk, hogy a dolgozók, a lakosság mind nagyobb köre vesz részt a fontosabb döntések előkészítésében, meghozatalában, hiszen ez kedvezően hat terveink megvalósítására, a közösség érdekeit szolgáló közintézmények fejlesztésére, a kulturáltabb életfeltételek gyarapodására. A közéletben való részvétel természetesen nagyobb politikai műveltséget, realisabb társadalomszemléletet, a közösség érdekeinek alaposabb ismeretét követeli meg. Ezért a munkáosztály ideológiai, politikai műveltségének gyarapítása érdekében sokirányú munkát kell végezni.

A felelős társadalmi magatartás normáinak terjesztésében kulcsszerepet töltenek be a szocialista brigádok. A mozgalom hatóköre gyorsan nőtt. A mennyiségi növekedés mellett azonban az utóbbi években egyre több gondot fordítunk a minőségi szempontok érvényesítésére. A szocialista brigádok kezdeményező, mozgósító ereje döntő szerepet játszik a versenymozgalmak sikerében. Jól mutatja ezt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére tett felajánlások széles köre és megvalósításának eddigi eredményei.

A szocialista brigádokban kialakult közvélemény a munkás-művelődés legfontosabb ösztönző ereje. A nagyüzemekben működő nagyobb múltú szocialista közösségekben a művelődésszervezés formális mozzanataival szemben új igények alakultak ki. Gazdagodott tevékenységük szerkezete: irányítják, szervezik önképzésüket, segítik a kevesebb tapasztalatokkal rendelkező kollektívákat. Figyelemre méltó kezdeményezés, hogy egyes bányász-brigádokban munkatársaik gyermekeinek tanulásával is törődnek, érdeklődnek iskolai munkájuk, ambícióik iránt, támogatják a segítségre szorulókat, egyengetik a tehetséges fiatalok útját. Más közösségek erejét pedig az mutatja, hogy belső igényből utasítják el a formális, látszatvállalásokat, maguk követelik meg társaiktól a rendszeres művelődést.

Kialakulóban van a munkásművelődés fejlődésének új periódusa. Ebben a műveltséggyarapodás nem csupán a kultúra terjedését, hanem az osztályszemlélet erősödését, az új társadal-

mi értékrend kialakítását, az értelmes emberi élet, a termelés, a szocialista demokrácia igényeinek kielégítését is szolgálja. Nem véletlen, hogy megyei pártbizottságunk a következő hetekben megtárgyalja a munkásművelődés tapasztalatait, s megvitatja a további terveket.

A bevezetőben említettem: a megye adottságai, a múlt öröksége és az átalakulás üteme időnként bonyolultabbá tette munkánkat, s talán több nehézséget is támasztott, mint általában az országban. Öszintén meg kell mondanunk: céljaink megvalósításához bizonyára nem mindig a legmegfelelőbb eszközöket alkalmaztuk, s nem mindig a szükséges tudatossággal és körültekintéssel kezeltük dolgainkat. Van szép számmal megoldásra váró feladat előttünk. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a gazdasági munka hatékonysága nem eléggé dinamikusan fejlődik. Az ipari és mezőgazdasági termelés struktúrájának változása, a technológia korszerűsítése, a beruházások jellegének módosulása fontos lépések. Ma azonban még nem mindenütt ismerték fel az ezzel összefüggő sokoldalú feladatokat. A munka egyre inkább természetes életszükséglet, de a minőségi munka még a szükségesnél kevesebbek számára igazán fontos. Pontosabban: mint fogyasztók elvárjuk a minőségi munkát, a kiváló minőségű terméket, mint termelők viszont elnézőbbek vagyunk a hanyag, a pazarló, az igénytelen termeléssel szemben. A mi körülményeink között az ésszerű takarekosságnak különösen nagy jelentősége van.

Tovább kell dolgoznunk a szocialista demokrácia fejlesztése érdekében is. Nem a fórumok számát kívánjuk növelni, hanem tartalmasabb működésükhöz kell több segítséget adni. Növelnünk kell a közéletben rendszeresen részt vevők körét. Az embereknek a tulajdonos jogán érdemben kell beleszólniuk munkahelyük, közösségük ügyeibe. A társadalom érdekében vállalt felelősséget növeljük, ha nem engedünk teret a közömbösségnek (a „ne szólj szám, nem fáj fejem” ódivatú bölcsességenek). A közösség és az egyén egyaránt gazdagabb lesz, ha az „enyém, tiéd” helyett a „miénk” irányítja tetteit. Ma még gyakran ütközik össze a kétféle érdek —, noha elvben a társadalmi érdek primátusát kevesen vitatják. Többet kell tennünk a véleményt nyilvánítás tudatossága, tartalmasabbá tétele érdekében is. A köz ügyeiben szót emelni kötelesség és felelősség!

A lakosságunk művelődésében és életmódjában végbemenő kedvező változás természetesen nem jelenti azt, hogy kulturális törekvéseink utat találtak a társadalom minden rétegéhez. Társadalmi terveinkben, napi munkánkban egyaránt számolni kell azzal, hogy sokan vannak, akik naponta órákat töltenek vonaton, buszon, lakó- és munkahelyük között — ezzel pihenési, művelődési lehetőségük csökken. A megye lakóinak jelentékeny része kis településeken lakik: az apróbb falvak jelentős részében szegényesek a művelődési feltételek, így azután sokan a kocsiban keresnek kikapcsolódásra alkalmat. Vannak, akik sokat keresnek, de nincs idejük és igényük jövedelmük hasznos elköltésére: szép házukat még nem lakják, szabad idejüket nem tekintik valódi értéknek. A munkaidő csökkenése, a 44 órás munkahét bevezetése — közismert módon — náluk sem mindenki számára a pihenés, művelődés lehetőségeit, hanem a társadalom egyes csoportjaiban az újabb munkavállalás alkalmait növelte. Nem kevés azoknak a száma, akiknek programjában erejüket meghaladó célok szerepelnek. Más indítékú a fiatal házasság gondja, az otthonteremtés gondjaival birkózók problémája: közülük sokan kulturális vágyaikat elnapolják, így ma még keveset kapnak a kultúra, a művelődés örömeiből.

Vázolt gondjaink megoldása egyúttal jövőre vonatkozó terveink is. Megvalósításuk társadalmi, gazdasági fejlődésünk függvénye — de egyben feltétele is. Tudatos, fegyelmezett munkára, összehangolt tevékenységre van szükség. Sokféle eszköz, sok jószándék, cselekvő akarat segít ebben, hiszen a XI. kongresszuson elfogadott program — nemzeti program.

Géczi János,
az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának
első titkára

A Salgótarjánban rendezett Életmód és művelődés című nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás. Szerkesztett változat

Szocialista életmód és művelődés

Néhány éve az életmód kérdése az érdeklődés középpontjába került. Ennek okát részben abban kell keresnünk, hogy a társadalom gazdasági fejlődése elért egy olyan színvonalat, amikor már nem pusztán az elemi létszükségletek kielégítése van napirenden, részben abban is, hogy közösség és egyén egyaránt szembekerül azzal a problémával, mit jelent szocialista társadalomban élni, dolgozni és gondolkodni.

1.

Ezekhez a társadalmi folyamatokhoz kapcsolódva a hazai társadalomtudományi kutatás egyik kiemelt témája lett az életmóddal való foglalkozás, amelynek kialakult a középtávú terve is. E terv kidolgozása során szükséges volt meghatározni — ha csak provizorikusan is — az életmód fogalmát. E szerint az életmód „az emberek azon tevékenységi-magatartási rendszere, amelyet több-kevesebb tudatossággal, életük formálására, különböző szintű szükségleteik kielégítésére szerveztek”. Ez a meghatározás kiemeli a *tevékenységi-magatartási rendszert*, amely kapcsolódik, de nem azonosul az életformával, életstílussal vagy az életminőséggel, és választ ad arra a sokat vitatott kérdésre is, hogy az életmód függ az életkörülményektől és az életszínvontól anélkül, hogy azokkal egybeesne. A definíció megjelöli azt a célt is, amelynek érdekében a tevékenységi-magatartási rendszer kialakul és működik, mert középpontba állítja a *szükségletek kielégítését*. Természetesen különböző szükségletekről lehet szó, maga a meghatározás nem állapít meg hierarchiát e tekintetben. A harmadik eleme a meghatározásnak a *több-kevesebb tudatosság*, az életmód kérdését összefüggésbe hozza az ideológiai tényezőkkel. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a definíció elsősorban munkahipotézisként szolgál, de úgy hiszem, kiemelt három elemét el kell fogadnunk, éspedig nemcsak a tudományos kutatás, hanem a gyakorlati, művelődéspolitikai tevékenység alakítása szempontjából is. A meghatározás premisszája, hogy az életmód nem időtlen fogalom, korhoz és társadalomhoz kötődik, tehát történelmileg, társadalmilag változik, függ a szükségletek gazdaságilag-technikailag kialakult szintjétől és az adott osztály, réteg, csoport értékrendszerétől.

A tudományos kutatás ma még elsősorban az életkörülmények, a jövedelmi és fogyasztási viszonyok és az egészségügyi helyzet szempontjából vizsgálja az életmódot. A tudati tényezőkkel egy másik kutatási irányunk foglalkozik, de a kettő között még nem alakult ki megfelelő együttműködés, s talán ez a mostani tanácskozás ebben is segít.

Az utóbbi időkből némelyek attól tartanak, hogy elméletben és a gyakorlatban az életmód egyik vagy másik elemét kiemeljük, s ezzel veszélyeztetjük a komplex megítélést. A figyelmeztetések főleg közgazdászok, szociológusok részéről hangzanak el, és arra irányulnak, hogy az életmód problematikájának megítélésekor ne hanyagoljuk el az olyan objektív tényezőket, mint amelyek a társadalom gazdasági helyzete, a lakáskörülmények, a jövedelmi viszonyok, a környezet stb. Ezzel szemben a szélesebb közvéleményben főleg a tudati és életstílusbeli kérdések kerülnek előtérbe, amikor a kispolgáriságról, a dzsentri életformáról vagy a fogyasztói ideálok átvételéről van szó. Van egy másik ellentmondásos ítékezés is. Némelyek túlhangsúlyozzák a szabadidős-tevékenységeket, vagy ezeket nem is sorfolyják az életmód-kategóriába, mások tagadják a szabadidős-foglalkozások vizsgálatának és alakításának szükségét is.

Ezekkel a véletekkel szembe kell szállnunk, s kutatásban és gyakorlatban a komplex megközelítést kell érvényesítenünk, tehát az objektív és szubjektív, az anyagi és szellemi feltételeket és minden élettevékenységet tekintetbe kell vennünk, amikor a helyzetet felmérjük, a problémák megoldási alternatíváit kidolgozzuk.

Ez esetben az a feladatunk, hogy az életmódról, a kultúra és elsősorban a szellemi kultúra szempontjából szóljunk, pontosabban arról, hogy miként befolyásolja a művelődés az életmód alakulását. Ez a kérdésfelvetés már önmagában is egyol-

dalú, s ezt az egyoldalúságot vállalnunk kell. jól tudva, hogy a művelődés ügye sem függ egyedül csak a szubjektív feltételektől.

2.

Amikor *szellemi kultúráról* szólunk, nem pusztán a tudomány, az irodalom és a művészetek eredményeit és alkotásait értjük rajta, hanem az ezekről a tevékenységekről való társadalmi reflexiót és azt a hatást, amely a szellemi kultúrát nem szakítja el az anyagi kultúrától, és főleg a világnézettől, magatartástól és életmódtól.

A műveltséghez való viszonyt össztársadalmi méretekben mindenekelőtt az oktatás és a közművelődés nyújtotta kulturális lehetőségek igénybevételével mérhetjük. Kezdjük az *oktatással*. 1975-ben a 10 évesnél idősebb népességből nem járt iskolába 1,5 %, 15 évesnél idősebből az általános iskola nyolc osztályát végezte el 58,2 %, érettségizett 17,6 % és a 18 évesnél idősebből felsőfokú végzettséggel rendelkezett 5,1 %. Ha a múlttal akarjuk összehasonlítani, akkor elég, ha az 1949-es adatokat idézzük, amelyek szerint a 10 éves és idősebb népességből nem járt iskolába 4,8 %, a 15 éves és idősebből az általános iskola nyolc osztályát végezte el 20,6 %, érettségizett 5,5 %, és a 18 évesnél idősebből felsőfokú oklevelet szerzett 1,7 %. Különösen feltűnő a fejlődés az elmúlt 30 évben az általános iskolát végzettek kategóriájában, ami arra utal, hogy éppen a nagy tömegek műveltségi szintje emelkedett, de jelentős a változás a közép- és felsőfokon is.

Ha azt akarjuk tanulmányozni, hogy az iskolai végzettség színvonala hogyan hat az emberek életmódjának alakítására, akkor mindenek előtt a *foglalkozási, a háztartás-statisztikai, a fogyasztási és időmérlegbeli adatokból* tudunk következtetni.

Az iskolázottsági színvonal emelkedése hozzájárult a magasabb általános műveltséget és szakképzettséget igénylő *munkakövetelmények* teljesítéséhez. Az ipar korszerűsítése, a mezőgazdaság technikai fejlődése kulturáltabb és képzetesebb munkásokat követelt. s ilyen módon a tudományos-technikai forradalom, a gazdasági fejlődés és a kulturális forradalom célkitűzései egybeestek. a fejlődés mai fokán azonban újabb ellentmondások támadtak a tudományos-technikai forradalom követelményei és egyes rétegek általános műveltsége és szakképzettsége között, s ezek a gazdasági tevékenység fejlesztése szempontjából is súlyos nehézségeket jelentettek.

A fejlődés első szakaszában a lemaradást nemcsak a nappali iskolák kapuinak a munkások és parasztok előtti megnyitásával akartuk eltüntetni, hanem azzal is, hogy a dolgozók számára lehetőséget nyújtunk a továbbtanulásra. Így alakult ki az esti és levelező oktatás különböző fokokon. Azóta ellentmondások fejlődésnek vagyunk tanúi. A csökkenés 1960. után jelentkezett a dolgozók általános iskolájában, 1965. után a közép- és felsőfokú oktatásban. 1960-ban 200 063 fő vett részt az iskolarendszerű felnőttoktatásban: a beiskolázottak 9,5 %-a. A helyzet azóta javult: 1974–75-ben 255 110 fő, a beiskolázottak 12,2 %-a jár a különböző fokú iskolákba. Fejlődés mutatkozik a szakképzés szervezésében is. A javulás elsősorban a Központi Bizottság oktatási és közművelődési határozata után következett be, ami azt bizonyítja, hogy politikai intézkedéssel jelentős eredményeket lehet elérni a művelődésben is, ha azokat megfelelő gazdasági eszközökkel alátámasztjuk.

Az *iskolázottsági színvonal és a jövedelmi arányok között* a viszony még ellentmondásosabb. A segéd- és betanított munkások közül sokan — és nemcsak az idősebbek — nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát sem. Még ma is újratermelődik egy rendkívül alacsony iskolai végzettségű réteg, amit megkönnyít az a tény, hogy munkaerőhiány van. A jövedelempolitikai és a képzettség színvonala közötti ellentmondások jelentkeznek más területen is, így különösen egyes értelmiségi munkakörökben.

Az iskolai végzettség hat a fogyasztásra, annak összetételére, s ezen belül a *kulturális kiadások* alakulására is. Egy 1973-as felmérés szerint a szellemi foglalkozásúak háztartásában az

egy főre jutó évi nettó jövedelemből az összkidadások 6,4 %-át (1579 Ft), fordították kulturális célokra, a munkaháztartásokban 5,2 % (579 Ft), a parasztháztartásokban 3,6 %-ot (664 Ft). Ez a társadalmi kategorizálás természetesen nem esik egybe az iskolai végzettség szerintivel, de a szellemi dolgozók általánosságban érettségivel vagy ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. a munkások többségükben elvégezték az általános és a szakmunkásképző iskolát. a parasztság körében találunk viszonylag nagyobb számban olyanokat, akik még az általános iskola nyolc osztályát sem járták végig. A következtetés, amit levonhatunk az, hogy a magasabb iskolai végzettség általában nagyobb kulturális igényeket támasztott. a gazdasági és az oktatási célkitűzések között azonban nincs kellő összhang, s ez hosszú távon az oktatás társadalmi presztízisének gyengítéséhez vezet.

Ezeket a tendenciákat mutatják a közművelődési adatok is — bizonyos eltérésekkel. Bár minden kategóriában nőtt a *televízióellátás*, az 1972-es reprezentatív felmérés szerint a nyolc osztállyal kevesebbet végzettekhez képest az általános iskola nyolc osztályát végzettek 1,6-szor annyian néztek televíziót, a középiskolát végzettek 1,9-szer annyian, és az egyetemet végzettek kétszer annyian. Persze, a televíziónézés összefügg már körülményekkel is: így a falu rosszabb infrastruktúrájával, a jövedelmi viszonyokkal és az életforma-változással is: az iskolai végzettséget ebben az esetben is fontos tényezőnek kell tekinteni, különösen ha azt nézzük, ki milyen műsort választ.

Még világosabbak az eltérések az *újság-, folyóirat- és könyvásárlásnál*, a *színház- és mozilátogatásnál*. 1973-ban a szellemi dolgozók 150 Ft-ot fordítottak folyóiratokra és újságra, a munkások 101 Ft-ot, a parasztok 72 Ft-ot; könyvekre a szellemi dolgozók 1973-ban 141 Ft-ot, a munkások 33 Ft-ot, a parasztok viszont csak 18 Ft-ot adtak ki. Színházjegyekre a szellemi dolgozók 27, a munkások 12, a parasztok átlagosan 3 Ft-ot költöttek. Mozira az első kategóriában 38, a másodikban 26, a harmadikban 9 Ft-ot fordítottak. A szóródás ez esetben sem csak az iskolai végzettséggel, hanem más körülményekkel is magyarázható, de a tartalmi elemzések is azt mutatják, hogy az iskolai végzettség alapvető differenciáló tényező abból a szempontból, hogy ki milyen mértékben és hogyan veszi igénybe a különböző művelődési lehetőségeket.

Az életmód és a művelődés kapcsolataira utalnak az időmérlegek adatai. Egy 1972-es felmérés szerint rekreációra általában 10,1 óra jut, munkára, közlekedéssel és házimunkával együtt 9,8 óra, szabad idő ezek szerint 4,1 óra. Egy 1974-es felmérés szerint csak 4 óra, amiből olvasásra és tanulásra fordítottak 0,4 órát, a társadalmi kapcsolatok ápolására 0,8 órát, televíziónézésre 1,2 órát, rádióhallgatásra 0,2 órát, sportra és egyéb szórakozásra 1,4 órát. Ha most már ezeket a tevékenységeket a rétegek szempontjából vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy az értelmiség 87 %-a olvas, szabad idejében az egyéb szellemi dolgozók 79 %-a, a szakmunkások 56 %-a, a segédmunkások 32 %-a és a mezőgazdasági dolgozók 25 %-a.

Mindezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy az embereknek mintegy 18 %-a művelődik erősebben, 36 %-a közepesen és 46 %-a alig. Az első kategóriában főleg a szellemi foglalkozásúakat találjuk, a másodikban a szakmunkásokat, a harmadikban a segéd- és betanított munkásokat. A legnagyobb igény a művelődésre a 30 éven aluli fiataloknál jelentkezik, akiknek döntő többsége legalább az általános iskola nyolc osztályát végezte el.

3.

Mi az oka annak, hogy a nagy fejlődés ellenére olyan jelentős eltérések vannak a különböző rétegek között a kultúrához való viszony, az oktatás és a közművelődés intézményeinek igénybevétele szempontjából?

Az természetesen nem lehet célunk, hogy a társadalom minden rétege egyformán vegye igénybe a művelődés lehetőségeit, de az igen — és ez nem értelmiségi utópia —, hogy olyan általános és szakmai műveltséget szerezzen, amely megfelel a társadalmi munkamegosztásban betöltött helyének, a munka- és szabadidő-tevékenység igényes alakításának és legjobb személyes hajlamainak.

Az anyagi, objektív körülmények — leszámítva a súlyos lakásgondokat és a falu és város közt még mindig meglevő különbségeket — nem adnak kellő magyarázatot egyes rétegek elmaradottságára.

Ma Magyarországon a legnagyobb gondot a művelődés szempontjából is a lakáshelyzet okozza. Az elmúlt 15 évben 1,1 millió lakást építettünk, 1990-ig újabb 1,4 millió lakás építésére kerül sor, ami azt jelenti, hogy egy emberöltő alatt 2,5 millió lakás épül fel egy 10,5 milliós országban. Ezzel együtt nem oldódik meg az összes gond, hiszen 300 000-nél több olyan igénylőt kell kielégíteni, akinek nincs lakása, és sok százezerre tehető azoknak a száma, akik nem rendelkeznek megfelelő minőségű lakással. Falun ma már nem okoz gondot a villany, de sok helyen nincs megoldva a vízellátás, a csatornázás, és a kulturális intézmények hálózata sem épült ki mindenütt.

Ugyanakkor az anyagi körülmények között is találunk olyan tényezőket, amelyek egyrészt a társadalmi különbségek kiegyenlítését, másrészt a kulturális lehetőségek megteremtését bizonyítják. Elég, ha arra utalunk, hogy 1975-ben 1000 személyre 228 mosógép, 220 hűtőszekrény, 226 televízió és 55 személygépkocsi jutott. Nem vitás, hogy a háztartási gépek kulturáltabbá tették a mindennapi életet, hogy a televízió a művelődés új lehetőségeit teremtette meg, meghozta a nagy tömegek számára, hogy a motorizáció fejlődésével megnyílt az út a jobb hazai és külföldi tájékozódásra. Évente több mint 2 millió magyar állampolgár utazik külföldre, ugyanakkor 10 millió külföldi érkezik évente Magyarországra, belföldön mintegy 3 milliónyian turistáskodnak.

Jó irányú változás következett be az emberek táplálkozási szokásaiban is, még ha a kalória- és alkoholfogyasztásban Magyarország igen előkelő helyet foglal is el. Eredménynek kell tartanunk azt is, hogy lényegesen nagyobbak az egészségügyi szükségletek, amit az orvosi ellátás vagy a gyógyszerfogyasztás adatai bizonyítanak. Az is igaz persze, hogy az öngyilkosok számát illetően — sajnos — a nemzetközi összehasonlításban Magyarország élen jár.

Az utóbbi időkben azt tapasztaljuk, hogy ezek mellett az objektív tényezők mellett nagy szerepet játszanak a művelődésben a szubjektív elképzelések is. Széles rétegek — részben éppen az anyagi ösztönzés elmaradása miatt — lebecsülik a kultúrát. Sokan szétválasztják a tudást a magatartástól, s ennek következtében a korszerű műveltségi színvonal sem mindig párosul új, megfelelő, azaz szocialista életvitellel. Széles körben tapasztaljuk, hogy a paraszt és a munkás a magánélet alakításában a hajdani kispolgári életformát másolja. Itt mindenekelőtt ennek az életformának külsőségeire gondolok, és nem feltétlenül és szükségszerűen a kispolgári mentalitásra, bár természetesen a kettő nagyon gyakran egybeesik. Sokan emlékeznek vissza a hajdani dzsentrí életstílusára is, és ha nem is mindenben, de a társasági élet egyes formáiban igyekeznek követni azt. Végül, de nem utolsósorban jelentkeznek nálunk a „fogyasztói társadalom” ideáljai, részben azért, mert magasabb életszínvonal-igényeket tükröznek, részben mert az új technika felhasználása miatt modernibbeknek is tűnnek, s végül mert a tömegkultúra bizonyos divatjaihoz is kapcsolódnak.

Ezek a szubjektív tényezők hatnak azokra a gazdasági, társadalmi, politikai ellentmondásokra is, amely a szocialista társadalom jelenlegi fejlődési szakaszában fellépnek és erősítik azokat.

4.

Most elsősorban a szubjektív, főleg tudati tényezők szempontjából szeretném vizsgálni a műveltség és a szükséglet- és értékrendszer összefüggéseit.

Minden kultúrát tartalmazó adott osztályok *szükségletei és értékei* határoznak meg. Marx azt írja, hogy a „szükségleteket éppúgy termelik, mint a termékeket és a munkaügyességeket”. A szükségleteket a társadalom gazdasági, technikai fejlettsége, tagjainak örökölt vagy új igényei, aspirációi befolyásolják, s a létfenntartástól a szellemi életig a feltételek megteremtésének vagy újratermelésének egész rendszerére kiterjednek. Az érté-

kek a tárgyaknak és a jelenségeknek meghatározott tulajdonságai, amelyek az emberhez és a társadalomhoz való viszonylatokban jelentkeznek, ami azt jelenti, hogy *érdekeket* fejeznek ki, s ezek nem pusztán az egyén érdekei, hanem egy meghatározott társadalom, osztály, réteg, csoport jogi, erkölcsi, esztétikai normái, amelyek tudatosan, vagy kevésbé tudatosan élnek az egyes emberben is. Minden társadalom *uralkodó szükséglet- és értékrendszer* alakít ki, amely az uralkodó osztály rendszere. Az elnyomott osztályoknak is van szükséglet- és értékrendszerük, még ha nem is teljes, s még ha tele is van ellentmondásokkal.

A szocialista társadalom rövid fennállása óta nem alakította a szükségletek és értékek rendszerét minden tevékenységi és tudati szférában, a benne végbemenő változások ugyanakkor olyan igényeket vetnek fel, amelyek a régi értékek és normák felülvizsgálatát kívánják meg, és ezzel együtt a szükséglet- és értékrendszer teljessé tételét.

Anélkül, hogy e tekintetben valamely tudományos feldolgozással rendelkezni, kísérletet teszek arra, hogy a szocialista szükséglet- és értékrendszer néhány kérdését felvegyem.

A szocialista társadalom szükséglet- és értékrendszerében a munka középponti helyet foglal el. Ezt elvileg mindenki elfogadja, a gyakorlatban azonban tudjuk, hogy egyik legnagyobb gondunk éppen a laza munkamorál, ami persze, nem csupán tudati tényezőkkel függ össze. Ha a kérdést a műveltség oldaláról közelítjük meg, feltűnő, hogy az emberek jelentős része milyen kevéssé tudatosan választja meg foglalkozását. Azok a vizsgálatok, amelyeket ifjúsunkások körében végeztek, azt bizonyítják, hogy a fiatalok jelentős része nem önálló elhatározásból választ szakmát, hanem azért, mert véleménye szerint más lehetősége nem volt, vagy azért, mert a család és a környezet tanácsát fogadta el. Szeretném hangsúlyozni, hogy itt most nem az objektív körülményekből adódó kényszerűségekre gondolok, hanem egyszerűen az informálás hiányára.

Mindez nem vezet eleve elégedetlenséghez, de az esetek jelentős részében kialakul az ellenszenv vagy közömbösség a kényszerből választott szakmával szemben. A pályaválasztás megjavításának egyik fontos feltétele a megfelelő tájékozottság nemcsak a szakmáról, hanem önmagunk képességeiről és a választás lehetőségéről is. Ebben szerepe lehet a családi körnek, a barátoknak, de főleg az iskolának. Sok mindent szoktak mondani az iskola és a gyakorlat kapcsolatáról, véleményem szerint a jó pályaválasztási tanácsadás ennek egyik legfőbb eleme kellene hogy legyen.

A szocialista társadalomban természetes követelmény a teljes foglalkoztatottság és ezzel együtt a létbiztonság. A nem öntudatos ember ezzel a helyzettel visszaél, különösen akkor, ha azt látja, hogy a semmittevésből is meg lehet élni. A többség dolgozni akar, de mindenki számára gond a munkához való értelmes viszony kialakítása. Az oktatás-nevelés, az egész kulturális tevékenység feladata, hogy bebizonyítsa a munka értelmét és érdekességét. Itt úgy tűnik, hogy nem használjuk fel azt az

érdeklődést, amit a tudományos-technikai forradalom vált ki az ifjúság körében, és ezt nem hozzuk kapcsolatba a munkával. Az anyagi ösztönzés és a jól végzett munka közti tudati, személyiségformáló kapcsolatot sem használjuk fel kellőképpen. Sokat beszélünk az alkotó magatartásról, sőt némelyek a kreativitásról is de ezt szinte kizárólagosan a szabadidős-tevékenységre vonatkoztatják, holott a múlt és jelen sok példája bizonyítja, hogy az igazi alkotó tevékenység éppen a jól választott munkában valósul meg.

Egyszóval túlságosan is a politika és a termelés oldaláról közelítjük meg a munkához való viszonyt, és nem az egyén érdeklődése és érdeke szempontjából. Persze nem szabad hallgatni a munka nehézségeiről és kényelmetlenségeiről, így a specializáció vagy az automatizálás veszélyeiről sem. A túlzó és megnyomorító munkamegosztás következményei akkor vezetnek el idegenedéshez, ha a társadalom nem lép fel ezek ellen. A szocialista társadalomnak erre megvan a lehetősége, de ezt is tudatosítani kell.

A kulturális tevékenység szempontjából tehát rendszerben gondolkodva kell megvizsgálni azt, hogy a munkát hogyan értelmezzük társadalmunkban, milyen jelentőséget tulajdonítunk neki nemcsak a termelés, hanem a közösség életének alakítása, a személyiség formálása szempontjából, s milyen eszközöket használunk fel arra, hogy egyre inkább a felszabadult munkafelfogáshoz jussunk el.

A szocializmus értékrendszeréhez hozzátartozik az is, hogy az egyén ne szigetelődjék el, törődjék azzal a közösséggel, amelyben él, sőt általában törődjék a világ gondjaival.

Ennek a kérdésnek egyik aspektusa a közéletiség, a fogalom olyan értelmében, hogy foglalkozunk a közösség dolgaival, és tegyünk is érte. Az állampolgári nevelés véleményem szerint korunk egyik nagy gondja, mert csak ennek helyes megoldásával tudunk élni a szocialista demokráciával, csak a társadalom dolgaihoz értő emberek tudják gyakorolni jogukat és kötelességeiket. Ez magában foglalja a szocialista demokrácia és a patriotizmus szellemének erősítését is. Ezt a szó széles értelmében vett politikai tevékenységet a kisebb közösségekben, munkahelyen, területi vagy országos vonatkozásban egyaránt ki lehet fejteni, de ez a közösségi magatartásnak csak egyik aspektusa. Van a közösséghez való viszonyunk magánéleti vonatkozása is, amelynek kultúrája az előbbinél is elmaradottabb. A régi feudális vagy kapitalista személyi viszonyok felszámolása gazdasági-társadalmi szempontból megtörtént, de az új érintkezési formák és tartalmak még távolról sem alakultak ki. Jellemző, hogy a megszólítási formulák használatával is zavarban vagyunk, s persze még inkább a tartalommal. Milyen legyen a szerelemhez, a családhoz, a gyermekhez való viszony, mit jelent a barátság, a kollegiális kapcsolat a munkahelyen és ezen kívül, a beosztott és a főnök relációja — és még sorolhatnám a különböző magatartási problémákat. Itt egyrészt a régi sztereotípiák tovább élnek, másrészt a velük való szakítás sokszor durvaságban, agresszivitásban, minden forma elvetésében jelentkezik. Azt mondhatjuk, hogy ennek a társadalomnak nincs még uralkodó stílusa a magánélet szempontjából. Persze nem az uniformizálást reklamáljuk, de úgy érezzük, hogy ebben a zavarodottságban ideológiai és pszichológiai problémák egyaránt meghúzódnak, s ezért is érdemes e jelenségekre felfigyelnünk.

A szocialista társadalom megadja a lehetőséget arra, hogy az ember személyiségét teljes mértékben kibontakoztassa. Ehhez azonban mindenképp előtérbe kell emelni, ismernie kell képességeit, világosan meg kell határoznia céljait. Sokan nem élnek a lehetőségekkel, és lemondanak még arról is, hogy önmagukat megismerjék, nemhogy a világot. A gond itt az, hogy a társadalom intézményhálózata nem tudja ma még azt a nagyon aprólékos nevelő munkát végezni, amely megkívánná, hogy minden egyedhez el lehessen jutni. Talán túlságosan is az intézményi rendszer globális hatásától várjuk, hogy az egyéni — de néha szélesebb csoportokat is rétegeket is érintő — világnézeti és erkölcsi problémák megoldódjanak. Világnézeti nevelésünk középpontjába túlzott egyoldalúsággal a „tisztá” politikai problémákat állítjuk, még a marxista teória mint filozófiai rendszer sem hat elég létszerűen, a tudományos, esztétikai, etikai kérdéseket pedig gyakran elszigetelten tárgyaljuk. Gondot okoz e tekintetben a mindennapi tudat kérdése is. Mi szere-

tünk a legmagasabb rendű objektívációból, a tudomány, irodalom és művészet nagy alkotásaiból kiindulni, amikor kulturális munkát végzünk, (s ez helyes is, hiszen értékeket akarunk terjeszteni), de tekintettel kellene lenni ebben a tevékenységben az egyes rétegek mindennapi tudati állapotára is.

A szocialista társadalom értékrendszere a maga átmenetiségével is korunk reális humanizmusán alapszik. Optimizmusa, alkotó, közösségi jellege, a személyiség harmonikus alakítását célul kitűző irányultsága, dialektikus és történeti materialista világnézete, s nem utolsósorban a fejlődés objektív feltételeinek megteremtésére irányuló tevékenysége, praxisa, mind olyan tényezők, amelyek megkülönböztetik azoktól a tendenciáktól, amelyek technokrata-neopozitívista vagy individualista-irracionalis színezettel ma a fejlett kapitalista országokban jelentkeznek. A szocialista életmód bizonyos jegyei a gyakorlatban is kialakultak, — elég ha itt például a szocialista brigádmozgalmra utalok. Nem arról van szó tehát, hogy valamiféle absztrakt célokból, csak elméletileg felállított szükséglet- és értékrendszerből kellene kiindulnunk: a valóságban léteznek azok a tendenciák, amelyeket többek között a művelődés eszközeivel fejleszthetünk. Többek között, mondom, mert jól tudom, hogy gazdasági és társadalmi feltételeket is kell teremteni ahhoz, hogy ezek tényleg kibontakozhassanak. Arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a kultúrát az életmód alakításának lehetőségeként vessük fel, s gondoljuk végig ennek szociológiai, politikai, pedagógiai követelményeit.

5.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1974-ben határozatot fogadott el a közművelődés helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Mint ismeretes, ezt követte két évvel ezelőtt az oktatás továbbfejlesztéséről szóló határozat. Mindkettő előtérbe állította különböző eszközök, módszerek és intézményi rendszereket véve tekintetbe, a nevelés kérdését.

Bennünket most közvetlenül a közművelődési határozat foglalkoztat, amely megállapítja, hogy a „szocialista társadalom további építése szakmailag jól képzett, a termelési kultúra és a munkaerőköls követelményeinek megfelelő, munkájukat tudatosan, célszerűen és termelékenyen végző, közösségi gondolkodású dolgozókat igényel.” Ehhez hozzáteszi — most már magáról a tevékenységről szólva —, hogy „a közművelődés nem szűkíthető le a kultúra, a műveltség terjesztésére, közvetítésére; fontos feladata a szocialista életmód, életforma és magatartás kialakításának segítése, a szocialista eszmékkel való értelmi-érzelmi azonosulás, a közösségi szellem, a cselekvőerő, a közéleti aktivitás fejlesztése. A szocialista közművelődésnek elő kell segítenie olyan társadalmi légkör kialakítását, amelyben az értelmes élet igényeinek kielégítése, a közösségi célokért végzett munka jelenti a társadalmi értéket, és ez kapja meg a legtöbb megbecsülést, ahol a fogyasztási javak megszerzése és használata ésszerűen történik, a tényleges szükségleteket követi.”

1976-ban e határozat alapján törvény született a közművelődésről, amely ezzel összhangban a következőket állapította meg: „A szocialista társadalom építése a szocialista demokrácia kiteljesedése, a termelés, a tudomány és a technika fejlődése, a társadalmi tudat fejlesztése, az életmódváltozás és a növekvő szabad idő korunk emberétől mind sokrétűbb műveltséget kíván. A fejlett szocialista társadalom igénye: az általánosan és szakmailag művelt, folyamatosan művelődő, szocialista világnézetű közösségi gondolkodású emberek formálása; hogy egész népünk részt vehessen a kultúra elsajátításában, létrehozásában és ápolásában”. Ma, amikor oly sok szó esik az emberi jogokról, érdemes megemlíteni, hogy a törvény kimondja: „A Magyar Népköztársaság minden állampolgára részére lehetőséget teremt az általános és a szakmai alapműveltség megszerzése, műveltsége fejlesztésére, a nemzeti és az egyetemes, elsősorban a szocialista kultúra értékeinek elsajátítására, az egyéni alkotóképesség kibontakoztatására. A közművelődésben való részvétel állampolgári jog: egyben minden állampolgárnak — képessége, képzettsége és érdeklődése szerint — önmaga és a társadalom iránti kötelessége.”

A Központi Bizottság határozata és az országgyűlés által elfogadott törvény egyaránt bizonyítja, hogy a társadalom ráéb-

redt a művelődés jelentőségére, és pedig nemcsak az ismeretek terjesztése, hanem a társadalom egészének fejlődése és az ember formálása szempontjából, és az illetékes fórumok meghatározták azokat a célokat és eszközöket is, amelyek a művelődési tevékenység fejlesztését segíthetik.

E dokumentumok világánál kell vizsgálnunk, hogy a művelődés a gyakorlatban miként vehet részt az életmód alakításában. Konferenciánkat ebből a célból rendeztük meg. A rendező intézmény, a TIT, amely hazánkban az ismeretterjesztés hivatott mozgalmá, nem szabta szűkre a tematikát, s a konferencia keretében nemcsak az ismeretterjesztő munka szempontjából vizsgáljuk a kérdést, hanem minden más művelődési tevékenység oldaláról is.

A konferencián arra törekszünk, hogy a tudományos kutatás eredményeit összevegyük a gyakorlati tapasztalatokkal. Az elmélet az elmúlt években különösen az életmódkutatásban újabb eredményeket ért el, ugyanakkor számtalan elméleti kérdés gyakorlatilag megoldódott, de újabb ellentmondások keletkeztek. Úgy vélem, hogy az elmélet és gyakorlat közötti szembeállítás hasznos lehet, s ezért hívtunk meg elméleti szakembereket mellett nagyobb számban olyanokat, akik a közművelődéssel a gyakorlatban is foglalkoznak.

SALGÓTARJÁN VÁROS IPARÁNAK FEJLŐDÉSE ÉS A MUNKAHELY- STRUKTÚRA VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A VÁROS FOGAKOZTATÁSI SZERKEZETÉRE 1945-TŐL NAPJAINKIG

Salgótarján várossá nyilvánítására 1922-ben került sor. Az ellenforradalmi-fasiszta nemzetgazdaságban jelentős szerepet betöltő vidéki iparközpont azonban a városias fejlődésnek csak néhány tényezőjével rendelkezett: ezek sorából — ha csupán az ipari bázisintézményeket vesszük számba — a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Igazgatósága (öt termelőüzemével), a Rimamurányi—Salgótarján Vasmű Rt. (salgótarjáni acélgyárával), a Budapest—Salgótarján Gépgyár és Vasöntő Rt., a Salgótarjáni Üveggyár Rt., s néhány hitelintézet emelkedik ki. A közlekedés, hírközlés, az egészségügyi és szociális ellátottság, valamint a művelődési viszonyok fejletlenek voltak; a kisipar és kiskereskedelem nem volt számottevő. Ezek a gazdasági viszonyok határozták meg a város társadalmának összetételét, foglalkoztatási struktúráját. A város lakosságából 15 390 fő volt az eltartott, 9 146 rendelkezett munkaviszonnyal, nyugdíjjal, illetve egyéb kereseti lehetőséggel. A 206 egyéb foglalkozású mellett 78 tőkepénzest tartottak nyilván. A vasiparban 4 712, a fémiparban 2 340, a bányászatban 1 030, a villamosiparban 344, a szolgáltatásiparban 212, a közlekedésben 26, míg a magánkiskereskedelemben 550 fő dolgozott. Viszonylag alacsony volt az értelmiségiek aránya: hozzávetőleges számítások szerint kétszáz körül mozgott.

A felszabadulás Salgótarján gazdasági és társadalmi életében is gyökeres változást hozott. Az újjáépítést követően, majd a szocialista iparosítás következtében tovább erősödött a város ipari jellege. A hagyományos nagyüzemeket bővítették, korszerűsítették, új gyártmányokat honosítottak meg. A végrehajtott rekonstrukciók révén, új termelőberendezések beállításával eredményesen elvégzik ki a hazai szükségleteket, s vesznek részt az exporttevékenységben. A szénbányászat a hatvanas évek közepétől fokozatosan visszafejlődött: jelenleg a város területén nincs üzemképes bánya. Az üzemek korszerűsítésével párhuzamosan új ipartelegeket is létesítettek. A bányagépgyár — amely előtt központi műhely volt — 1951 után vált önálló vállalattá és az ott végrehajtott re-

konstrukcióval vasszerkezeteket gyártó üzemé. A Vegyiműveket Szerelő Vállalat Vegyipari Gép- és Acélszerkezeti Gyára 1966-ban létesült, de csak 1969. óta végez termelőtevékenységet. A Budapesti Rádiótechnikai Gyár 2. számú gyáregysége 1970-ben az ideiglenes, 1973-ban pedig végleges helyén kezdte meg a termelést. Az AFIT 6. számú üzemegysége 1969-ben, a GELKA salgótarjáni szervize 1961-ben létesült. A Magyar Országos Söripari Vállalatot 1948-ban, a Magyar Állami Pincegazdaság Eger—Gyöngyösvidéki üzemét 1949-ben, a Fogtechnikai Vállalat salgótarjáni önálló kirendeltségét 1967-ben, a Röntgen és Kórháztechnikai Vállalat salgótarjáni kirendeltségét 1968-ban hozták létre.

A tanácsi ipar is számottevő fejlődésnek indult 1949-ben — 3 magánnyomda egyesüléséből jött létre a hatvanas években új telephelyre költözött Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat. A vegyesipari vállalat 1951-ben a textilipari vállalat 1955-ben alakult, a sütőipari vállalat 1964-ben költözött modern üzembe. A Szikvíz és Szeszipari Vállalat 1949-ben, a Patyolat Kelmefestő és Vegytisztító Vállalat 1953-ban létesült; ez utóbbit 1958-ban új épületben helyezték el, 1975-ben újabb üzemrészrel gyarapodott.

A szövetkezeti iparban a legrégebbi múlt-ra a Salgó Cipőipari Szövetkezet tekinthet vissza (alapításának éve: 1945): 1970-től vezették be itt a szalagszerű termelést. A ruházati ktsz ugyancsak az úttörők közé tartozik. A Salgótarjáni Faipari és Bútorértékesítő Szövetkezet 1959-ben, az Írószerszámtól ktsz II. telepe 1963-ban, a Finommechanikai és Elektromos Műszergyártó Szövetkezet II. Telepe ugyancsak 1963-ban, míg a műszaki üvegipari ktsz salgótarjáni egysége 1967-ben alakult. A Salgótarjáni Szolgáltató ktsz fodrásszattal, kozmetikával, vegytisztítással, elektromos háztartási gépek javításával, fényképészettel stb. foglalkozik.

A magánkisipar tevékenysége elsősorban szolgáltatásjellegű.

Az iparosítás mellett az urbanizációs folyamat felgyorsulása is előidézte az új munkahelyi struktúra kialakítását. A városiasodásban különösen fontos szerepet játszott az építőipar. Az 1949-ben létrejött állami építőipari vállalat, majd az 1951-ben működését megkezdő tanácsi építőipari vállalat fontos szerepet vállalt a városi és üzemi rekonstrukciók sikeres végrehajtásában, a nagyarányú lakásépítési program megvalósításában. Az AGROFIL Építőipari Szövetkezeti Vállalat, az építőipari szövetkezet, a városi tanács mélyépítő üze me ugyancsak jelentős funkciót töltött be a városépítésben.

Szerettük volna a konferenciát olyan helyen rendezni, ahol egységben láthatjuk a különböző — természetesen mindennek előtt közművelődési és nem oktatási — tevékenységet. Nógrád megye és Salgótarján vezetői szívesen vállalkoztak arra, hogy otthont adnak e találkozóknak, és segítséget nyújtanak ahhoz, hogy egy adott táj keretében a gyakorlatban vizsgáljuk a művelődési munkát, annak eredményeit, módszereit, problémáit.

Hálásak vagyunk azért a lelkiismeretes szervező tevékenységért, amelyet a megye és város vezető tisztségviselői végeztek a konferencia és a hozzá kapcsolódó foglalkozások megrendezésében. Köszönjük szíves vendéglátásukat, s köszönjük a közművelődés helyi szakembereinek közreműködését.

Reméljük, hogy a konferencia egyszerre szolgálja az ismeretszerzést, a gyakorlati tapasztalatok cseréjét, a vitát a legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdésekről, s hogy mindezzel hozzájárul ahhoz, hogy egyre szélesebb közvélemény előtt legyen nyilvánvaló: az életmód ügye, amely egyszerre munka- és szabad idő, elválaszthatatlan a művelődéstől.

Köpeczi Béla

Elhangzott a Salgótarjánban rendezett Életmód és művelődés nemzetközi tudományos konferencián.

A felszabadulást követő 32 év alatt számottevően fejlődött a közlekedés is: itt a vasúti forgalom korszerűsítése mellett a Volán 2. számú Vállalat által lebonyolított tehér- és személyszállítás súlyponti szerepét kell elsősorban kiemelni.

A városiasodási folyamat felgyorsulása tetten szükségessé a városgazdálkodási vállalat, a víz- és csatornamű vállalat, a témeny-seprő és ingatlankezelő vállalat, valamint a temetkezési vállalat létrehozását és működ-tetését. A felszabadulás előtt oly elhanyagolt egészségügyi és szociális intézményháló-zat jelentősen kibővült. Létrehozták a korszer-rű megyei kórházat és rendelőintézetet, a közegészségügyi és járványügyi állomást, az ideggondozó és detoxikáló intézetet, a men-tőállomást, kiépítették az állategészségügyi hálózatot. Új bölcsődéket építettek, rohamos fejlődésnek indult a megnövekedett művel-ődési igények kielégítését szolgáló iskolai és közművelődési hálózat. Kiépült a város óvo-dai hálózata. A Mártírok útján, a Lovász Jó-zsef úton és Zagyvapálfalván új, korszerű ál-talános iskolák épültek. 1952-ben a gépipari technikumot és fiú diákolthont, 1966-ban a Bolyai Gimnáziumot, 1977-ben adták át ren-deltetésének a középiskolai és főiskolai d-ákolthont, valamint az új szakmunkásképző intézetet és diákolthont. 1972-ben kezdte meg működését — az ideiglenesen rendelkezésére bocsátott épületben — a Pénzügyi és Szám-viteli Főiskola salgótarjáni tagozata. 1973-ban épült fel az MSZMP Nógrád megyei Oktatási Igazgatósága. A közművelődési in-tézmények közül az 1959-ben létesített mun-kásmozgalmi múzeum, az 1968-ban a megyé-be telepített levéltár, az 1966-ban megépült József Attila megyei Művelődési Központ (amelyben ideiglenesen a megyei könyvtár is helyet kapott) érdemel említést.

Kiépült a kereskedelmi és vendéglátóipari hálózat is. Az új objektumok közül kiemel-kezik az 1956-ban épült Centrum Áruház, a hatvanas években a közönség rendelkezésére bocsátott Salgó Étterem, Karancs Szálló, a Tarján vendéglő, és a Pécskö Üzletház, a hetvenes években átadott lakberendezési aru-ház, az ABC-áruház, Kővár Étterem, EVI-áruház és legutóbb az új vásárcsarnok.

A munkahelyi struktúra változásában je-lentős — de az előző két fontos tényezőt meg sem közelítő — szerepet töltött és tölt be — a megyeszékhelynek Salgótarjánba történő áthelyezése és a különböző megyei politikai, állami, társadalmi és tömegszervezeti, szö-vetkezeti, a tudományos, művészeti, irodalmi élet irányítására hivatott intézmények, szer-vezetek, alkotóműhelyek itteni létrehozása és működtetése.